

Slovenski zgodovinski atlas še vedno buri duhove

V prejšnji številki Zgodovinskega časopisa je Boris Golec objavil kritiko na prikaz novejše zgodovine v Slovenskem zgodovinskem atlasu.¹ Kot soavtor atlasa se je priključil tistim, ki se ne strinjajo s tem, kako je v atlasu predstavljeno 20. stoletje. Povod za njegovo pisanje je očitno bila polemika, ki se je odvijala na straneh Kronike s kritiko Simona Purgerja² in mojim odgovorom nanjo,³ vsebinsko pa Golčeva stališča le obnavljajo kritike na račun Slovenskega zgodovinskega atlasa, ki so se začele po izidu knjige vrstiti v delu slovenskega časopisja (Družina, Reporter, Demokracija, Slovenski čas, Pogledi) in na katere sem že pred dvema letoma odgovoril v Pogledih.⁴

Ker torej prispevek Borisa Golca ne prinaša novosti, obsežno odgovarjanje niti ni potrebno, saj bi šlo le za (brezplodno) obnavljanje že zapisanega. Uvodnega obsežnega pojasnjevanja, zakaj se je odločil za kritiziranje dela, katerega soavtor je, seveda nima smisla komentirati. Prav tako dolgočasno je ponavljati, da so bile dolžine pisnih prispevkov striktno omejene, kar Golec prav dobro ve. Zato se lahko zgolj vnovič vprašam, kako naj bi na dve do tri strani besedila v atlasu spravili še vse tisto, kar Golec pogrša in je to na približno štirih straneh opisal v Zgodovinskem časopisu; da stran v Zgodovinskem časopisu »prenese« veliko več besedila kot stran v Slovenskem zgodovinskem atlasu, je menda odveč dodajati. Preveč prostora bi potreboval tudi za pojasnjevanje, zakaj sem se v svojem delu odločil za navedbo nekega podatka, kakšnega drugega pa nisem omenil. Podobne očitke je možno vselej stresati na katerokoli delo in bi jih lahko pri Slovenskem zgodovinskem atlasu naslovili tudi na besedila k drugim poglavjem. Ker pa (vsaj upam) ne živimo v času, ko bi kogarkoli klicali na odgovornost za zapisane besede,

¹ Boris Golec, K prikazu novejše zgodovine v *Slovenskem zgodovinskem atlasu* (Ljubljana, Nova revija, 2011). *Zgodovinski časopis*, 67, 2013, št. 1/2, str. 230–238.

² Simon Purger, Slovenski zgodovinski atlas (avtorji France M. Dolinar et al.). Ljubljana : Nova revija, 2011. *Kronika : časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 60, 2012, št. 1, str. 176–179.

³ Aleš Gabrič, Odgovor na recenzijo Simona Purgerja. *Kronika*, 60, 2012, št. 2, str. 313–316.

⁴ Aleš Gabrič, Zakaj ne bom pisal odgovorov in zakaj jih morda niso pisali drugi pozvani zgodovinarji. *Pogledi*, 2, št. 22, 9. 11. 2011, str. 20–21.

avtorju pač ostane toliko svobode, da poudarke izbira po svojem premisleku. Ob tem si ne lastim pravice, da bi svoje stališče prodajal kot edino in neizpodbitno resnico; zato pa naj mi kritiki ne zamerijo, če tudi njihovih stališč ne priznavam za edino in dokončno resnico, pa naj so oni vanjo še tako močno prepričani.

Med pripombami, kaj bi moralo v zadnjem delu Slovenskega zgodovinskega atlasa še biti navedeno, naj se zaustavim zgolj pri Golčevem zapisu, da naj bi v atlasu manjkal Kozlerjev Zemljevid slovenskih dežel. Menil je, da ga bo našel na začetku obdobja, za katerega sem bil zadolžen. Golec sicer navaja, da »smo se o njegovi objavi nekajkrat pogovarjali kot o dogovorjeni stvari«, s čimer pa se ne morem strinjati. Ker imam v računalniku še nekatere sezname zemljevidov, ki naj bi jih uvrstili v atlas, sem malce pobrskal po dokumentih. Med temi sem našel seznam »Zemljevidi za atlas za 19. in 20. stoletje«, datiran z 11. februarjem 2005. Na začetku poglavja ni naveden Kozlerjev zemljevid, kot trdi Golec, temveč zemljevid narodnostne strukture slovenskega ozemlja po Karlu Czoernigu. Ta je bil najprej tudi izrisan kot uvod v »moj« del atlasa. Ker pa je imel istega na seznamu tudi kolega Golec, smo se nato dogovorili, da ostane na koncu njegovega dela atlasa. Da pa bi zelo podoben zemljevid, kar bi Kozlerjev zemljevid nedvomno bil, uvrščali v atlas dvakrat, bi bilo precej nesmiselno. Zato Kozlerja ne najdem v nobenih zabeležkah, tudi ne na predlogu postavitve zemljevidov, ki nam jih je pošiljala kartografinja in je zelo podoben tistemu, kar je dejansko natisnjeno. Zakaj je torej Golec prepričan, da naj bi bil objavljen še zemljevid na osnovi Kozlerjeve predloge, mi ni znano.

Res je, da smo imeli avtorji dodatne predloge tudi na druge dele atlasa in bili pri tem različno uspešni. Sam sem npr. ob pregledu predlogov soavtorjev menil, da naj se prikaz kulturne dejavnosti ne bi začel sistematično šele v »mojih« poglavjih, temveč naj bi se v sorodnih oblikah pojavil že prej. Tako je bil npr. šele naknadno dodan zemljevid Kulturni razvoj pred l. 1848 (na str. 137), ki sva ga sestavila skupaj s kolego Golcem, ni pa bil upoštevan moj predlog, da bi dodali še zemljevid, ki bi prikazal začetno obdobje organiziranega šolstva v času delovanja jezuitskega reda.

Največ prostora je v Golčevi kritiki namenjeno očitku, da v uvodnem poglavju ni zapisana beseda revolucija. O tem, kaj naj bi pojem komunistične revolucije natančno pomenil, so mnenja zelo deljena. Se hoče z njim poudariti nedemokratičen prevzem oblasti, radikalno zamenjavo družbenega sistema, ki je sledila, ali nasilje, ki je spremljalo te procese? Vse te značilnosti iz dogajanja prelomnih let so v atlasu opisane in deležne potrebnih poudarkov. Če pri razpravljanju o tistem političnem polu, ki je na Slovenskem iz 2. svetovne vojne izšel kot zmagovalec, raje uporabljam oznake odporniško ali osvobodilno gibanje, je to preprosto posledica dejstva, da je bila težnja po osvoboditvi izpod okupatorja tisti skupni imenovalec, ki je povezoval politično zelo različno opredeljene ljudi v enotno fronto. Vanjo jih ni povezala želja po prevzemu oblasti ali po revoluciji, politične revolucionarje pa bi lahko našli tudi v nasprotnem političnem bloku. Če kritik torej pogaša besedo revolucija, to nikakor ne pomeni, da predstavlja prikaz medvojnega dogajanja na Slovenskem poskus zanikanja revolucionarnih ciljev in prevzema oblasti s strani komunistov, kot bi rad prikazal v svoji oceni. Če bi uporabili enako logiko, bi lahko kritikom,

ki v vojnem dogajanju vidijo zgolj komunistično revolucijo, očitali, da zanikujejo, da se je na Slovenskem odvijal osvobodilni boj. Pa bi bil tak očitok na mestu?

Iz opisa dogajanja med vojno in neposredno po njej je prišel Golec, po mojem mnenju, do prav absurdnega občutka, da skušam »opravičiti nedemokratičen prihod partije na oblast«. V dokazovanju se je osredotočil le na zapis o Ljudski fronti (s str. 165 atlasa), ki jo je iztrgal iz konteksta. Očitno se tudi pri pojmovanju tega, kaj je demokratično, vsaj malce razhajava. V drugih zapisih (na str. 164-165), pred in po tistem, ki ga je Golec iztrgal iz konteksta, se lahko bralec sreča z omembo povojnih pobojev, nespoštovanja obljub, ki jih je Tito dal zaveznikom, partijskim nadzorom nad vojsko in tajno policijo, zgledovanjem po boljševiskih izkušnjah prve komunistične države Sovjetske zveze, onemogočanjem delovanja opozicije in prepovedjo izhajanja njenih glasil. Vsega tega sam ne ocenjujem kot spoštovanje demokratičnih načel, ne odrekam pa posameznikom pravice, da v tem vidijo zamaskirano opravičevanje demokratičnega prihoda na oblast.

Zaradi »nepravilnosti« prikaza 20. stoletja se je Golec pridružil zaskrbljenosti, ki jo je izrazil že Simon Purger, da bi lahko bil Slovenski zgodovinski atlas problematičen za uporabo v šolskih klopeh, saj da ne odraža tistega, kar naj bi mladim ponudil. Če dejansko kaj diši po nekih drugih časih (kar sta mi očitala oba kritika), je to ravno (cenzorski) pristop, ko začne nekdo v imenu namišljene edine resnice ocenjevati, kaj je in kaj ni primerno za ukaželjno mladino. Kritike lahko potolažim s spoznanji, do katerih sem kot predsednik maturitetne komisije za zgodovino prišel med pogovori s srednješolskimi profesorji. Številni med njimi atlas z veseljem uporabljajo in v njem ne vidijo nič takega, da bi ga morali uvrstiti v kategorijo »moralno politično oporečne« literature.

Kolega Golca je zbudilo tudi to, da sem se ob neki omembi Simona Purgerja malce nasmehnil. Lahko mu zagotovim, da ni šlo za nikakršno posmehovanje na račun sogovornika, saj ljudje pač različno reagiramo na zapisano ali povedano. Nekateri lahko z drugače mislečimi še vedno normalno sobivamo in komuniciramo, drugi pa ob naključnem srečanju z drugače mislečimi prečkajo ulico in pogled usmerijo v tla ali v nasprotno smer, da se jim le ne bi bilo treba soočiti z njim neljubo osebo. Nekateri znanstveno zgodovinopisje štejejo kot nekaj nadvse resnega, nekateri pa v nasprotju s tem menimo, da hudomušnosti in šaljive anekdote v zgodovinopisju niso moteč dejavnik. Tovrstni pristop je enim všeč, drugim ne. V anketi o delu predavateljev v študijskem letu 2009/2010 je npr. študent na moj rovaš v kategoriji, kaj očita izvajalcu predmeta, zapisal: »Zmotil me je nekoliko posmehljiv odnos do oblasti, pa najsi bo to Cerkev, komunistična partija ali habsburški monarhi.« Čeprav je bilo to zapisano v kategoriji negativnih kritik, sem jo vzel kot pohvalo, kompliment; enako so zapis ocenjevali tudi prijatelji, ki sem jim prebral to oceno svojega predavateljskega dela. Kar je zmotilo enega izmed slušateljev, je bilo pri drugem zapisano med pohvalami, saj se v istem dokumentu nahaja tudi sledeče mnenje: »Zgodovino profesor zna narediti 'poslušljivo' z različnimi primeri ter s svojim specifičnim načinom predavanja (humoren, na čase ironičen).«⁵

⁵ Rezultati univerzitetne študentske ankete (poslala Fakulteta za družbene vede, 19. 5. 2010). Hrani avtor.

V prvi zapisani kritiki na moj račun (čeprav je študent izpostavil »posmehljiv odnos do oblasti«) se po mojem mnenju skriva tudi del problema, ki ga načenjajo »polemike« okoli Slovenskega zgodovinskega atlasa. Odpira namreč vprašanje, ali moramo vse dejavnike, ki so ustvarjali našo preteklost, ocenjevati z enakimi merili. Kljub nestrinjanju z mojim pristopom je študentski kritik menil, da sem do vseh enako »posmehljiv«. Sam pa v kritikah na račun Slovenskega zgodovinskega atlasa pogrešam ravno to – enak pristop da vseh strani. Zakaj neka vprašanja in neko problematiko pogrešamo le pri ocenjevanju nekih dogodkov, oseb ali skupin, ne pa pri vseh? Menim celo, da se s kritiki ne razlikujem toliko v ocenjevanju vloge komunistov, pri ocenjevanju njihovega (nedemokratskega) prihoda na oblast in pri obsodbi njihovih zločinskih dejanj. Pri večini teh stvari smo si bliže, kot bi kritiki očitno radi dokazali. Bistvena razlika v ocenjevanju dogajanja na Slovenskem sredi 20. stoletja med kritiki in mojimi pogledi (in pogledi tistih, ki delijo sorodna stališča) je ocenjevanje nasprotnega političnega pola. Če je bil en, tj. komunistični, izrazito nedemokratski, to še ne pomeni avtomatsko, da so bili njihovi nasprotniki demokratično usmerjeni. Če so se slovenski komunisti zgledovali po Sovjetski zvezi, to njihovih slovenskih političnih nasprotnikov še ne naredi prozahodno ali proangleško usmerjenih politikov, saj je Bojan Godeša v svoji zadnji knjigi *Čas odločitev*⁶ (ki je po izidu nase prevzela težo napadov, prej usmerjenih na prikaz 20. stoletja v Slovenskem zgodovinskem atlasu) prepričljivo dokazal, da se je del slovenske politike že pred aprilom 1941 oziral predvsem proti silam osi. Če hočemo torej enega od nasprotnikov prikazati v kar se da črni podobi, to še ne pomeni, da je njegov nasprotnik snežno bel.

Boris Golec je v kritiki izrazil upanje, da v mojem odzivu na zapis Simona Purgerja v Kroniki svojega kritika nisem hotel žaliti in podcenjevati. To upanje mu lahko zgolj potrdim. Menim, da nimamo samo zgodovinarji pravice ali celo monopola pisati o preteklosti in da lahko vsak javno izraža svoj pogled na preteklost. A hkrati ob tem menim, da morajo vsi, ki zagovarjajo svoje stališče v znanstveni literaturi, le-tega tudi argumentirati po metodologiji, ki jo naša stroka prepoznava kot ustrezno. Če pa nekdo navaja neko stališče, ki ga ne skuša ustrezno podkrepiti z dokazi, temveč njegovo nasprotovanje določenim tezam izhaja zgolj iz njegovega osebne prepričanja, je to dokaj klavrno izhodišče za polemiko. Sklicevati se zgolj na etična stališča (kakršnakoli so že), je pač premalo.

Golec sicer na koncu trdi, da etike zgodovinarji »nikakor ne bi smeli zanemariti«. Tudi pri tem se lahko strinja, težava pa nastane, če hoče nekdo z etičnimi izhodišči diktirati ugotovitve zgodovinopisja kot stroke. Ker nočem nikomur predpisovati svoje etike, ne ravno »iz bojazni pred sesutjem lastnih samoindentifikacijskih predstav«, kot namiguje Golec, se bom ob koncu svojega odgovora pri tem problemu skliceval na avtorja, ki me je prepričal s svojimi analizami soodvisnosti filozofije, zgodovinopisja, politike in vrednostnih sistemov. Aviezer Tucker je v prispevku v zborniku o historiografskem revizionizmu v srednji Evropi po padcu

⁶ Bojan Godeša. *Čas odločitev : katoliški tabor in začetek okupacije*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 2011.

železne zavese ocenil, da za znanstveno zgodovinopisje vrednosti sistem sicer ni nepomemben, je pa v oblikovanju zaključkov vsekakor podrejen zbranemu dokaznemu gradivu. Tucker je potegnil ločnico med zgodovinopisjem, ki do novih ugotovitev prihaja na temelju zbranih dokazov, logičnem sklepanju in upoštevanju novih spoznanj, ter med zgodovinopisjem, ki ne temelji na metodologiji znanstvenega dela, temveč izhaja iz pričakovanega učinka na ciljno bralstvo. Prvega je Tucker imenoval znanstveno zgodovinopisje, mu pripisal iskanje najboljše možne razlage, ki ne stremi k zagovarjanju absolutne resnice, namenjeno pa je širšemu krogu heterogene publike. Za drugo pot pa Tucker pravi, da izhaja iz »terapevtskih vrednosti« (therapeutic values), da je njeno izhodišče zagovarjanje nekega vrednostnega sistema, dejstva pa so pri tem drugotnega značaja in jih je treba včasih celo zanikati ali prikrojiti, za tovrstno zgodovinopisje pa je značilno tudi, da ga sprejemajo ožje homogene skupine. Tucker je tovrstni pristop označil s posrečenim izrazom *terapevtska historiografija* (therapeutic historiography).⁷ V slovenskem zgodovinopisju se lahko srečujemo z enim in drugim pristopom.

Aleš Gabrič

⁷ Aviezer Tucker, *Historiographic Revision and Revisionism : The Evidential Difference. Past in the Making : Historical Revisionism in Central Europe after 1989* (edited by Michal Kopeček). Budapest, New York : Central European University Press, 2008, str. 1-15.